



ISSN: 3060-4613



MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI



O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti



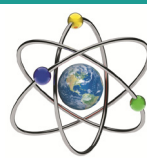
№10(2)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal



MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI



*Elektron nashr. 606 sahifa,
9-oktyabr, 2026-yil.*

BOSH MUHARRIR:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ashurov Ramzidin Ramazonovich – Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd), dotsent

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Karimova E.G. – Sotsiologiya fanlari nomzodi, dotsent
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – “Yangi O'zbekiston” va “Pravda Vostoka” gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Raxmonova Z. A. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Sayimova D. K. – texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: “Tadbirkor va ishbilarmon” MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ashurov Ramzidin Ramazonovich – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers "Yangi O'zbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Rakhmonova Z.A. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Sayimova D. K. – Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№C-5669363** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Informatika ta'limida gamifikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari	10
Xalikov Akbar Tilovberdiyevich	
Terminologik kompetensiya bo'lajak shifokor kasbiy kompetentligining komponenti sifatida	14
Namazova Munavvar Oltibekovna	
Alisher Navoiy merosi asosida ota-onalarning pedagogik kompetentligini rivojlantirish	17
Rashidov Javohir Akram o'g'li	
Negotiating Communicative Power and Social Hierarchy in English and Uzbek Literary Discourse: A Comparative Pragmalinguistic Study	22
Nodirabegim Xonturaeva	
STEM yondashuvi asosida o'quvchilarda robototexnika ko'nikmalarini shakllantirishning ilmiy-pedagogik jihatlarini	31
Nasimova Hikoyat Nosirovna	
O'quvchilarda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning pedagogik xususiyatlari	37
Po'latova Barno Raximjon qizi	
Ingliz va o'zbek o'rta asrlar adabiyotining shakllanishi va taraqqiyot omillari: qiyosiy-tipologik tahlil	41
Atanazarova Shoxida Baxramovna	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy qadriyatlarni sel texnologiyasi asosida shakllantirishning metodik imkoniyatlari	47
Normurotova Aziza Karim qizi	
Tarjimonlik kompetensiyalarini rivojlantirish	52
Karayeva Karima Nabiyevna	
Ixtisoslik modullari asosida bo'lajak logopedlarning diagnostik-korreksion kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish	57
Sarimsoqova Maftuna Obidjon qizi	
O'smir yoshdagi o'quvchilarda internet tobeligining psixologik omillari va uni bartaraf etish yo'llari	61
Toshpo'latova Nodira Xudjamurodovna	
Maktabgacha ta'lim yoshidagi giperaktiv bolalarga ta'lim berishning psixologik asoslari	65
Jumanova Nasiba Sherboyevna	
Kasbiy ta'limda "media va axborot savodxonligi" fanini o'qitishda o'quvchilarning loyihalash kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy-pedagogik asoslari	69
Shomirzayev Baxtiyor Nazarovich	
O'quvchilarda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning pedagogik xususiyatlari	74
Po'latova Barno Raximjon qizi	
Blended-learning modeli asosida iqtisodiyot fanining o'quv samaradorligini oshirish va o'quv natijalarining sifatini baholash	78
Abdimurodova Luiza Abdimurod qizi	
Tpack modeli asosidagi mashqlar tizimi orqali talabalarning lingvokognitiv kompetensiyasini rivojlantirish ...	85
Allamuratov G'ofur Ashurovich	
Periphrasis as a Mechanism of Secondary Nomination in English And Uzbek: a Comparative Linguo-Semantic Study	90
Fazilov Odil	
Fizika ta'limida STEAM yondashuvi asosida barqaror rivojlanish kompetensiyalarini shakllantirish	97
Omonova Sitara Zafar qizi	
Raqamli ta'lim muhitida generativ sun'iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish orqali pedagoglarning raqamli kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish	102
Rizayeva Sanobar Davlataliyevna	



Oliy ta'lim professor-o'qituvchilarining kasbiy rivojlanish sinergetik ekotizimini adaptiv transformatsiyalash mexanizmlari.....	108
Supiyeva Buxolida Abduvaliyevna	
Rahbar kadrlarning boshqaruv kompetensiyalarini baholashda psixologik-intellektual o'yin texnologiyalaridan foydalanish	113
To'raxo'jayeva Ra'no Rustam qizi	
Matn bilan ishlashning zamonaviy texnologiyalari (10-sinf ona tili darslari misolida)	118
Xamroyeva Dilnoza Jahongir qizi	
Развитие познавательной активности учащихся 6 классов госпитальной школы в процессе самостоятельной работы по ботанике с использованием ИКТ	124
Баходирова Камола Комиловна, Хошимова Гулзода Ойбековна, Рустамова Нозима Фазлиддиновна	
Развитие медиаменталитета студентов в условиях интеграции искусственного интеллекта и витатенных образовательных технологий: модель, методы и критерии оценки.....	130
Рустамова Нодира Рустамовна	
O'quvchilarning aqliy mehnat kompetensiyasini rivojlantirishda tafakkur operatsiyalarining o'rni	137
Eshmonov Moxirjon Baxtiyor o'g'li	
Yosh bokschilarni tezlik reaksiya dinamikasini rivojlantirish mexanizmlari	140
Malikzoda Abdulatif Abdubannon o'g'li	
Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning ijtimoiy moslashuvini shakllantirishda pedagog-tarbiyachining roli	148
Rahmonqulova Xolida Bosimovna	
10–12 yoshli futbolchilarda aerobik chidamlilikni rivojlantirishda maxsus suzish mashqlari kompleksining ilmiy-metodik asoslari	152
Akromov Shoxrux Jamshid o'g'li	
Fikr tarbiyasiga oid nazariy yondashuvlar, konsepsiyalar va metodologik mexanizmlar	159
Ismoilova Gulrux Ulug'bekovna	
Milliy identiklikning nazariy-konseptual asoslari va jamiyat taraqqiyotidagi ijtimoiy-falsafiy ahamiyati	163
Salimov Doniyor Musurmonovich	
Authentic Materials in Preschool English Teaching	169
Eshboeva Durdona Alisher qizi	
Elektron o'quv adabiyotlarni yaratish metodikasi.....	174
Adasheva Mavludaxon Umataliyevna	
Axborot-ta'lim resurslaridan foydalanishning zamonaviy metod va yondashuvlari: "resurs - metod - natija" modeli.....	180
Alijonova Shahnozaxon Kozimjon qizi, Hojiyeva Zulfiya O'ktamovna	
Ko'rishda nuqsoni bor shaxslar ijtimoiy integratsiyasining shaxsiylik omillari.....	184
Tohirova Mohigul Umir qizi	
Oliy ta'limda moslashuvchan ta'lim shakllari sharoitida kompetensiyaga asoslangan o'qitish metodikasini raqamli transformatsiya qilish modeli	190
Xojimurodova Muxlisa Fayzulla qizi	
Tayyorlov guruhidagi bolalarning atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatini shakllantirishning innovatsion texnologiyalari	195
Sirojiddinova Nilufar Qodirali qizi	
Bo'laklab integrallash formulasini muammoli ta'lim usulida o'rgatish metodikasi	200
Zaxriddinova Shaxlo Zahiriddin qizi, Arabova Jasmina Oybek qizi	
Maktab matematika kursida trigonometriyani o'qitishda vizuallashtirish va raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy-metodik asoslari.....	205
Turg'unpo'latova Shahnoza Sarvarjon qizi, Adashev Jobir Kadirovich	
Internetdan samarali foydalanishga doir lokus nazoratni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik omillari	211
Abduraimova Farida Ilhomovna	
Neyropedagogik texnologiyalar asosida o'quvchilarning o'quv-bilish qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari	215
Abdixodirova Go'zal Erali qizi	



Dual ta'lim asosida bo'lajak maktabgacha ta'lim mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish mexanizmi: tarkibiy qismlar va baholash mezonlari.....	220
<i>Akmalova Mohinur Zafar qizi</i>	
Fanlararo integratsiya vositasida bo'lajak maktabgacha ta'lim mutaxassislarining kreativ-pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish.....	224
<i>Asqarova Fayoz Jasur qizi</i>	
Ingliz tilini o'qitishda yozish ko'nikmalarini rivojlantirishning sun'iy intellekt imkoniyatlari asosidagi metodik yondashuvlari.....	228
<i>Axmedova Sarvinov Hikmatovna</i>	
O'smir yoshidagi qizlarning xulqi og'ishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar.....	232
<i>Erkinjonova Raximaxon Baxtiyor qizi</i>	
Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik-metodik asoslari.....	237
<i>Jabborova Ro'za O'rinbayevna</i>	
Ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy faoliyatida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish.....	244
<i>Mahamatnabiyeva Barno Abduqodir qizi</i>	
O'zbekistonda sog'lom turmush tarzini ta'minlovchi ustuvor yo'nalishlar.....	250
<i>Sadikova Asila Baxtiyor qizi</i>	
Koxlear implantli bolalarni inklyuziv ta'lim muhitiga moslashtirishning pedagogik shart-sharoitlari va metodikasi.....	255
<i>Najimova Muxabbat Teshaboyevna</i>	
12–14 yoshli futbolchilarning jismoniy va psixologik holatini rivojlantirishda musobaqaoldi emotsional tayyorgarlikning ahamiyati.....	259
<i>Nazarov Rustam Nurali o'g'li</i>	
Darslarni tashkil etish mexanizmlarini takomillashtirish.....	263
<i>Shamsiyeva Inobat Qosimjonovna</i>	
Tayyorlov guruhi bolalarini ijodiy hikoya tuzishga o'rgatishning pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	268
<i>Egamberdiyeva Muqaddas Gupronqul qizi</i>	
Texnika oliy ta'lim tashkilotlarida obyektga yo'naltirilgan dasturlash fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish.....	273
<i>Xodiyeva Shohsanam Baxtiyor qizi</i>	
Maktabgacha ta'limda kreativ pedagogik muhitni tashkil etish orqali bolalarning innovatsion fikrlashini rivojlantirish.....	280
<i>Kadirova Dildora Nadjatbekovna</i>	
Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning huquqiy madaniyatini shakllantirishning nazariy-pedagogik asoslari.....	285
<i>Xamidova Malikaxon Oktamovna</i>	
Pedagogik improvizatsiya orqali nostandart ta'limiy vaziyatlarni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasi.....	291
<i>Yuldashev Azamatjon G'ayratbek o'g'li</i>	
Talabalarda akademik mobillikni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari.....	297
<i>Shermanova Diyora Shakarboyevna</i>	
Maktabgacha ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish: pedagogik imkoniyatlar va ehtimoliy xavflar.....	301
<i>Abdullayeva Sarvinov Ulug'bek qizi</i>	
Mustaqil ta'limni tashkil qilishda raqamli texnologiyalardan foydalanish mazmuni.....	306
<i>Mamurova Dिल्фуza Islomovna</i>	
Maktabgacha ta'limda bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etishning pedagogik asoslari.....	310
<i>Rustamova Mavluda Erkinovna, Sharafutdinova Durdona Akmelevna</i>	
Raqamli ta'lim muhitida o'quvchilarning o'zini o'zi boshqarish qobiliyati.....	314
<i>Xamdamova Gulhayo Xoshimovna</i>	



Национально-ориентированная методика обучения русской грамматике учащихся-билинггов в условиях Узбекистана	318
Кадирова Зарина Фархатовна	
Взаимосвязь лингвистических знаний и педагогических технологий в обучении русскому языку иностранных студентов	326
Яллабоева Зарина Бобохон кизи	
Alyuminiy mavzusini o'qitishda interfaol metodlarning ahamiyati	330
Abdisattarova Elmira Abdijamilovna, Bazarbaeva Aysanem Baxadir qizi	
Bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish (K. Otaniyozov ijodi misolida)	333
Ruzmetov Xayitboy Kaxramonovich	
Boshlang'ich ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar asosida o'quvchilarning ijodiy (kreativ) qobiliyatlarini rivojlantirish.....	337
Sharipova Zarnigor Zarif qizi	
Kasbiy ta'lim muassasalari rahbar xodimlarining boshqaruv va marketing kompetensiyalarini bevosita faoliyat jarayonida takomillashtirish metodikasi	342
Tursunova Shoxista Hayitboyevna	
Kasbiy ta'limda xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etishning pedagogik va boshqaruv mexanizmlari	346
Urazbaeva Aziza Uktamovna	
Informatika darslarida yuqori sinf o'quvchilarining axborot kompetentligini rivojlantirish metodikasi	351
Xo'jamberdiyeva Dilfuza Ikramovna	
"Kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalarining pedagogik mohiyati va ularning klassifikatsion xususiyatlari.....	354
Ergasheva Fazilat	
Shaxs, oila munosabatlarida rashkning jinsiy tafovutlanishi.....	359
Ummatova Sitora Shavkatulloevna	
Fransuz va o'zbek tillaridagi fe'llarning monosemantik va polisemantik ifodalanishi	364
Bekmetova Munisa Karimbayevna	
Ilmiy-texnik atamalarni izohlashda kontekstning o'ri.....	370
Ruziyeva Gulnoz Temirqulovna	
Raqamlashtirish sharoitida adabiyot o'qitishni takomillashtirish bo'yicha metodik tavsiyalar	374
Oymatova Nilufar Mirjamolovna	
Maktabgacha ta'limda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni erta aniqlash va korreksion-rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish.....	377
Eshmaxmadova Aziza Xusniddinovna	
Refleksiv texnologiyalar vositasida akademik halollikni rivojlantirishning pedagogik tizimi va metodikasi	382
Obbosova Mukhtasarkhon Bakirali qizi	
O'zbek va turk tillarida ko'z/göz somatik leksemalarining semantik xususiyatlari va elektron lug'atda modellashtirish	386
Feruza Rahmatova, Rahmatova Feruza	
Bo'lajak tarbiyachilarning persepsiv kompetensiyasini shakllantirish metodikasi.....	392
Murodova Farangis G'anisherovna	
Andragogik yondashuv asosida xotin-qizlarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish.....	399
Suyunova Oysanam Orif qizi	
Zamonaviy yoshlarning psixik rivojlanishida ijtimoiy tarmoqlarning ahamiyati	403
Asila Akbaraliyeva Tojiddinovna, Nazarova Sevinch	
Методика формирования цифровой педагогической компетентности будущих педагогов в проектировании воспитательной деятельности обучающихся	407
Г. Н. Бердыханова	
Developing Professional Vocabulary of Music Students in English Through Context-Based Learning.....	413
Akbarova Moxichexra Rifatillayevna	

Imkoniyati cheklangan yosh nayza uloqtiruvchilarning kuch kobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi	419
Baxshullayeva Maloxat Baxtiyor qizi	
Tibbiyot xodimlarida kasbiy stressni erta aniqlashning klinik-psixologik mexanizmlari va psixoprofilaktika modelini takomillashtirish	424
Egamov Egamberdi Azimjon o'g'li	
Bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishning pedagogik shart-sharoitlari...	428
Karimov Inoyat Allamovich	
Raqamli ta'lim jarayonida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda interfaol metodlarning ahamiyati	435
Komilova Zulxumor Xokimovna	
Oliy ta'limda hunarmandchilik va sun'iy intellekt texnologiyalari integratsiyasi asosida kreativ ta'lim muhitini shakllantirishning pedagogik asoslari.....	440
Mukumova Feruza Xudoyqulovna	
O'quvchilarda formativ baholash sharoitida cholg'u ijrochilikka oid kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishning shakl, metod va vositalari	445
Nazarova Sabrina Allaberdi qizi	
Masofaviy ta'lim texnologiyalari va LMS (Learning Management System) tushunchasi: Moodle, Google Classroom	451
Rabbimova Munisxon Mustafoyevna	
Muhandislik ta'limida abstrakt tafakkurni rivojlantirish muammosi va grafik dasturlash muhitlarining xorijiy tajribasi tahlili.....	456
Umarova Benazir Botirjon qizi	
Kombinatorik masalalarni algoritmlashtirishga o'rgatishda sun'iy intellekt asosidagi qo'llab-quvvatlash modeli: o'zbek manbalari tahlili va modelni asoslash	460
Valijonov Sarvarbek G'ofurjon o'g'li	
Oilaviy hayotning turli bosqichlarida kasbiy stress va emotsional regulatsiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning nazariy-psixologik asoslari.....	464
Yarashova Sitora Yermamatovna	
Bo'lajak o'qituvchilarda ilmiy-tadqiqotchilik tafakkurini rivojlantirishning pedagogik modelini takomillashtirish	470
Atabayeva Muxlisa Erkin qizi	
Oliy ta'lim talabalarida matematik muammolarni tadqiqiy tahlil qilish asosida ilmiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik-nazariy asoslari	474
Qayumova Barno Abdishukurovna	
Zamonaviy ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanishning pedagogik samaradorligi	479
Ergasheva Surayyo Yo'ldoshevna, Sultonova O'g'iloy Nabiyevna	
Organization and Innovative Management of the Processes of Preparing Students of the Preschool Educational Direction for Professional and Creative Activities	482
Mukhamedkhodzhaeva Mavzhuda Akhbarovna	
Qizlarda 100 metrga yugurish natijalarini takomillashtirishning ilmiy-pedagogik asoslari	486
Muqimov Olim Ergashevich	
Bo'lajak matematika o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish	491
Nasriddinova Halima Farhod qizi	
Jadid pedagogik merosi asosida bo'lajak o'qituvchilarning qizlar ta'lim-tarbiyasida umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish metodikasini takomillashtirish	497
Toshova Zilola Kamolovna	
Talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirishda individual ta'lim trayektoriyalarini shakllantirish metodikasi.....	502
Turayeva Mavluda Ergashevna	
Boshlang'ich ta'limda muammoli vaziyatlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish asosida ijodiy tafakkurni rivojlantirish metodikasi.....	507
Xurramov Rustam Sayfiddinovich	



Rizobiyalar bilan inokulyatsiya qilish va dala no'xati don hosildorligi: ilmiy dalillar, ta'sir etuvchi omillar va muammolar.....	512
<i>Alimova Xurshida Baxadirovna, Yuldashov O'tkir Xayitovich</i>	
Talabalarning ma'naviy immunitetini shakllantirishda jismoniy tarbiya vositalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari.....	518
<i>Babayev Anvarjon Axmedovich</i>	
Autistik spektr buzilishi bo'lgan bolalarda "raqamli exolaliya" fenomeni: ekran nutqining exolalik reaksiyalar morfologiyasiga ta'sirini logopedik differensial tahlil qilish	522
<i>Foiqova Diyora Anvar qizi</i>	
Ta'limni transformatsiyalash sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishning pedagogik asoslari.....	527
<i>Norqobilov Alijon Abdinazar o'g'li</i>	
Yevropa ma'rifatchiligi konsepsiyasi va uning falsafiy-estetik asoslari	531
<i>Sattarov Farrux</i>	
Biologiya ta'limida o'simliklarning vegetativ organlarini o'qitishda 3D-golografiya va sun'iy intellekt imkoniyatlari	537
<i>Xolikova Moxichexra Azamatovna</i>	
Обучение иностранным языкам в эпоху цифровизации: педагогические, цифровые и ИИ-технологии для языковых и неязыковых направлений подготовки	543
<i>Умарова Дильфуза Маматкуловна</i>	
Talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari.....	547
<i>Mohlaroyim Mamaraimova</i>	
Adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish.....	553
<i>Eshpulatova Saodat Maxmatovna</i>	
Yunon-rum kurashchilarining maxsus jismoniy tayyorgarlik bosqichlari: nazariy va amaliy-metodik yondashuv.....	557
<i>Turayev Nodirjon Najmiddinovich</i>	
Oliy ta'limda interfaol o'qitish metodlarini qo'llashning samaradorligi.....	562
<i>Eshdavlatova Qunduz Eshpulatovna</i>	
Nemis tilini xorijiy til sifatida o'qitishda padlet onlayn doskasidan foydalanish	568
<i>Hayotova Dilafro'z Zoyirovna</i>	
Mustaqillik yillarida pedagog olimlarning ilmiy faoliyatining qiyosiy-xronologik tahlili	572
<i>To'ymurodova Gullola Normurod qizi</i>	
Milliy atlas va adras matolarining rang barqarorligi va ekspluatatsion xususiyatlarini oshirish texnologiyasini takomillashtirish	578
<i>Xatamova Aziza Ochildiyevena</i>	
Kreativ axborot ta'lim muhitida nazariy mashg'ulotlarni tashkil etish metodikasi.....	583
<i>Aliboyev Sobir Xolboyevich</i>	
Sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar davrida voyaga yetmaganlarning psixologik xavfsizligini ta'minlashning ilmiy-amaliy asoslari	590
<i>Axmedov Farxod Furqatovich</i>	
Bo'lg'usi fizika mutaxassislarini tayyorlashning samarali usul va vositalari	597
<i>Sobirova Lolagul Madiyor qizi</i>	
Reflection and Critical Thinking Dispositions Among University Students in Uzbekistan.....	602
<i>Zarina Nasimova</i>	

AUTISTIK SPEKTR BUZILISHI BO'LGAN BOLALARDA “RAQAMLI EXOLALIYA” FENOMENI: EKTRAN NUTQINING EXOLALIK REAKSIYALAR MORFOLOGIYASIGA TA'SIRINI LOGOPEDIK DIFFERENSIAL TAHLIL QILISH

Foiqova Diyora Anvar qizi

Alfraganus universiteti oliy ta'lim tashkiloti Ijtimoiy fanlar fakulteti
maxsus pedagogika logopediya yo'nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail: Foiqovadiyora@gmail.com

ORCID: 0009-0005-9573-8925

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada zamonaviy maxsus pedagogika, klinik logopediya, bolalar neyrolingvistikasi va psixiatriyaning murakkab hamda yetarlicha o'rganilmagan muammolaridan biri – autistik spektr buzilishi (ASB) bo'lgan bolalarda “raqamli exolaliya” (digital echolalia) fenomenining shakllanishi va namoyon bo'lish xususiyatlari tadqiq etiladi. Maqolada raqamli texnologiyalar, smartfonlar va interaktiv ekran kontentining ASB bo'lgan bolalar til ontogeneziga ko'rsatishi mumkin bo'lgan ta'siri lingvopatologik va neyrofiziologik jihatlardan tahlil qilinadi. Ekran nutqining an'anaviy kommunikativ-ijtimoiy exolaliyadan farqli xususiyatlari, jumladan, exolalik reaksiyalar morfologiyasi, sintaktik shablonlar arxitektonikasi va so'z turkumlari transformatsiyasiga ta'sir qilish mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, amaliy logopediyada raqamli exolaliyani an'anaviy verbal reaksiyalardan farqlashga qaratilgan differensial diagnostika mezonlari hamda shablonli konstruksiyalarni funksional va kommunikativ nutqqa aylantirishga yo'naltirilgan tizimli reabilitatsiya metodikasi taklif etiladi.

Kalit so'zlar: autistik spektr buzilishi, raqamli exolaliya, exolalik reaksiyalar morfologiyasi, ekran nutqi, logopedik differensial tahlil, gestalt nutq idroki, kommunikativ korreksiya, neyrolingvistika, shablonli nutq, psixolingvistika, sirtqi arxitektura, funksional nutq.

Abstract: This research article examines a complex and insufficiently studied issue in modern special education, clinical speech-language pathology, child neurolinguistics, and psychiatry: the formation and manifestations of the phenomenon of “digital echolalia” in children with autism spectrum disorder (ASD). The article analyzes the potential effects of digital technologies, smartphones, and interactive screen content on language ontogenesis in children with ASD from linguistic and neurophysiological perspectives. It examines how screen speech may differ from traditional communicative-social echolalia and considers its potential effects on the morphology of echolalic responses, the structure of syntactic templates, and transformations involving parts of speech. Furthermore, the article proposes differential diagnostic criteria for distinguishing digital echolalia from other verbal responses in speech-language therapy practice, together with a systematic rehabilitation approach aimed at transforming templated constructions into functional, communicative speech.

Key words: autism spectrum disorder, digital echolalia, morphology of echolalic responses, screen speech, differential analysis in speech-language therapy, gestalt language processing, communicative intervention, neurolinguistics, delayed echolalia, psycholinguistics, functional speech.



Аннотация: В данной научной статье рассматривается одна из сложных и недостаточно изученных проблем современной специальной педагогики, клинической логопедии, детской нейролингвистики и психиатрии – формирование и особенности проявления феномена “цифровой эхолалии” (digital echolalia) у детей с расстройствами аутистического спектра (РАС). В статье анализируется возможное влияние цифровых технологий, смартфонов и интерактивного экранного контента на языковой онтогенез детей с РАС с лингвопатологической и нейрофизиологической точек зрения. Рассматриваются особенности экранной речи в сравнении с традиционной коммуникативно-социальной эхолалией, в том числе возможные механизмы её влияния на морфологию эхолалических реакций, структуру синтаксических шаблонов и трансформацию частей речи. Кроме того, предлагаются критерии дифференциальной диагностики, позволяющие различать цифровую эхолалию и другие вербальные реакции в логопедической практике, а также системный подход к реабилитации, направленный на преобразование шаблонных конструкций в функциональную коммуникативную речь.

Ключевые слова: расстройства аутистического спектра, цифровая эхолалия, морфология эхолалических реакций, экранная речь, логопедический дифференциальный анализ, гештальт-восприятие речи, коммуникативная коррекция, нейролингвистика, шаблонная речь, психоллингвистика, функциональная речь.

KIRISH

Inson nutqining shakllanishi psixolingvistik va ijtimoiy qonuniyatlar tizimi bilan belgilanadi hamda bolaning tashqi muhit bilan kommunikativ moslashuvini ta'minlaydi. Autistik spektr buzilishi (ASB) bo'lgan bolalarda lingvistik ontogenez o'ziga xos rivojlanish xususiyatlari, ayrim rivojlanish jarayonlarining asinxronligi va verbal muloqot modellarining o'ziga xosligi bilan tavsiflanadi. ASB bo'lgan ayrim bolalarda kuzatiladigan muhim nutqiy xususiyatlardan biri eshitilgan verbal konstruksiyalarni takrorlash – exolaliya (echolalia) hodisasidir. An'anaviy logopediyada exolaliya bolaning ota-onasi, pedagoglari yoki atrofidagi boshqa kishilar nutqini takrorlashi nuqtayi nazaridan o'rganib kelingan.

Biroq XXI asrda interaktiv raqamli texnologiyalar, smartfonlar va multimedia kontentining bolalar hayotida keng qo'llanilishi raqamli muhitdan o'zlashtirilgan nutqiy konstruksiyalarni ham alohida o'rganish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Ayrim ilmiy va amaliy muhokamalarda bunday holatlar “raqamli exolaliya” (digital echolalia yoki media echolalia) atamalarini bilan ifodalanadi. Mazkur atama orqali YouTube videolari, multfilmlar, kompyuter o'yinlari yoki reklama roliklaridan eshitilgan iboralar va sintaktik konstruksiyalarning keyinchalik takroran qo'llanilishi nazarda tutilishi mumkin. Bunda takrorlash kechiktirilgan exolaliya (delayed echolalia) shaklida namoyon bo'lishi ehtimoli mavjud. Ushbu nutqiy birliklar ayrim hollarda dastlabki intonatsiyasi va grammatik shaklini saqlagan holda takrorlanadi. Biroq ularning kommunikativ vazifasi, mazmuni va bolaning nutqiy rivojlanishidagi o'rni individual ravishda baholanishi lozim.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Mazkur muammo – autistik spektr buzilishi (ASB) bo'lgan bolalarda raqamli kontentdan o'zlashtirilgan nutqiy konstruksiyalarning shakllanishi va qo'llanilishi – maxsus pedagogika, klinik logopediya va psixolingvistika kesishmasida o'rganilishi lozim bo'lgan dolzarb yo'nalishlardan biridir. Ushbu hodisaning o'zbek logopediya amaliyotida qay darajada o'rganilganini hamda xalqaro ilmiy adabiyotlarda qanday yoritilganini aniqlash uchun tizimli adabiyotlar tahlili zarur. Raqamli kontentning akustik, vizual va lingvistik xususiyatlari ayrim bolalarning takroriy nutqiy reaksiyalariga ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli exolalik reaksiyalarning morfologik xususiyatlarini, sintaktik tuzilishini va kommunikativ vazifalarini o'rganish, shuningdek, takroriy nutqiy konstruksiyalarni funksional muloqotda qo'llash imkoniyatlarini aniqlash muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Raqamli kontentdan o'zlashtirilgan nutqning psixolingvistik xususiyatlari. Psixolingvistikada tilni o'zlashtirish va qayta ishlash jarayonlari turli nazariy yondashuvlar asosida izohlanadi. Ulardan biri til birliklarini alohida elementlar sifatida tahlil qilishga, ikkinchisi esa tayyor iboralar va yirik nutqiy birliklarni yaxlit holda o'zlashtirishga urg'u beradi. Gestalt tilni qayta ishlash (gestalt language processing) tushunchasi ayrim bolalarda, jumladan, ASB bo'lgan bolalarda, butun iboralar yoki nutqiy parchalarni yaxlit birliklar sifatida qo'llash xususiyatlarini tavsiflashda ishlatiladi. Biroq gestalt usulida tilni qayta ishlash barcha ASB bo'lgan bolalarga xos yagona mexanizm sifatida qaralmasligi, shuningdek, analitik va yaxlit birliklarga tayanuvchi strategiyalar o'rtasidagi farq qat'iy va o'zgarimas deb talqin qilinmasligi lozim.

Raqamli muhitdan o'zlashtirilgan nutqiy iboralarni o'rganishda ularning takrorlanish shakli, mazmuni, kontekstga muvofiqligi va bolaning kommunikativ maqsadiga xizmat qilishi tahlil qilinadi. Ekran qahramonlari yoki videolar mualliflarining iboralari ayrim vaziyatlarda bolaning o'z fikrini ifodalash vositasiga aylanishi mumkin. Shu bilan birga, bunday iboralarni qo'llashning o'zi bolaning tilni tushunmasligini yoki nutqiy rivojlanishida patologik jarayon mavjudligini isbotlamaydi. Ularning funksiyasini aniqlash uchun bolaning nutqiy xatti-harakati individual ravishda kuzatilishi zarur.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Raqamli kontentdan o'zlashtirilgan nutqiy konstruksiyalarning xususiyatlarini o'rganishda psixolingvistik, neyropsixologik va lingvistik yondashuvlardan foydalanish mumkin. Neyropsixologik tadqiqotlarda nutqni idrok etish, xotirada saqlash, qayta ishlash va nutqiy javobni shakllantirish jarayonlari o'rganiladi. Biroq Broka va Vernike sohalari o'rtasidagi neyron aloqalar, shuningdek, bodomsimon tana, gipokamp va prefrontal korteks faoliyati bilan bog'liq jarayonlarni muayyan nutqiy xususiyatlarning bevosita sababi sifatida ko'rsatish uchun alohida empirik dalillar talab etiladi.

Mazkur yo'nalishda tadqiqot olib borishda quyidagi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

1. **Kuzatish metodi:** bolaning raqamli kontentni tomosha qilishdan oldingi va keyingi nutqiy reaksiyalarini hamda ularning kundalik muloqotdagi qo'llanishini qayd etish.
2. **Lingvistik tahlil:** takroriy iboralardagi shaxs olmoshlari, fe'l zamonlari, grammatik qo'shimchalar va sintaktik konstruksiyalarni o'rganish.
3. **Kontekstual tahlil:** iboraning qaysi vaziyatda, qanday kommunikativ maqsadda va qanday hissiy holat bilan qo'llanishini aniqlash.
4. **Qiyosiy tahlil:** ekran kontentdan o'zlashtirilgan iboralar, bevosita muloqotda takrorlangan nutqiy birliklar va bolaning mustaqil tuzgan jumllarini o'zaro taqqoslash.
5. **Ota-onalar va mutaxassislar bilan suhbat:** bolaning raqamli kontentdan foydalanish odatlari, nutqiy rivojlanishi va kommunikativ ehtiyojlari haqida ma'lumot to'plash.

Ushbu metodlar raqamli kontent bilan nutqiy xususiyatlar o'rtasidagi ehtimoliy bog'liqlikni aniqlashga yordam beradi. Biroq kuzatish yoki qiyosiy tahlil natijalari o'z-o'zidan sababiy bog'liqlikni isbotlamaydi.

Ekran nutqining exolalik reaksiyalar morfologiyasiga ehtimoliy ta'siri. Multfilmlar, reklama roliklari, video-bloglar va interaktiv o'yinlardagi nutqiy namunalar jonli muloqotdan farqli ravishda oldindan yozib olingan va ko'pincha takroriy shaklda taqdim etiladi. Bunday kontentda buyruq mayli, uchinchi shaxs shakllari yoki muayyan vaziyatga xos tayyor iboralar ko'p uchrashi mumkin. Bola ushbu konstruksiyalarni kundalik muloqotda qo'llaganda, ularning grammatik shakli va kommunikativ vazifasi o'rtasidagi munosabatni alohida o'rganish zarur.

Tahlilda, avvalo, shaxs olmoshlarining qo'llanishi va nutqiy vaziyatga mosligi ko'rib chiqiladi. Masalan, bola o'z ehtiyojini ifodalash uchun "Menga ber" deyish o'rniga ekrandan o'zlashtirilgan "U buni xohlaydi" iborasini ishlatishi mumkin. Bunday holatda iboraning manbasi, mazmuni va bolaning undan foydalanish maqsadi aniqlanishi kerak.

Ikkinchidan, fe'l mayllari va zamon shakllarining qo'llanishi tahlil qilinadi. Tayyor iboralarning o'zgartirilmasdan takrorlanishi bolaning fe'l shakllarini boshqa shaxs yoki zamonga moslashtirish imkoniyatlarini tekshirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Uchinchidan, turli tillardagi iboralarning aralash qo'llanishi o'rganiladi. O'zbek tilida so'zlashuvchi bolalarning rus yoki ingliz tilidagi kontentdan iboralarni o'zlashtirishi tillararo nutqiy ta'sir bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Biroq bunday holatni ona tili grammatik tizimining buzilishi sifatida baholash uchun qo'shimcha dalillar zarur. Shunday qilib, raqamli kontentdan o'zlashtirilgan nutqiy konstruksiyalarni o'rganishda ularning morfologik shakli, sintaktik tuzilishi, kontekstual muvofiqligi va kommunikativ vazifasini birgalikda tahlil qilish lozim. Bu yondashuv takroriy nutqning xususiyatlarini aniqroq tavsiflash va individual logopedik yordam yo'nalishlarini belgilash uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

TAHLIL VA NATIJALAR

Shaxs olmoshlarining inversiyasi va transformatsiyasi jarayonida jonli muloqotda kuzatiladigan exolaliyada bola ko'pincha "Sen ovqat yeysanmi?" degan savolni aynan shu shaklda takrorlaydi. Ekran kontenti bilan bog'liq takroriy nutqiy reaksiyalarda esa bola multfilm qahramoni yoki boshqa raqamli manbadan eslab qolgan nutqiy namunalarni qo'llashi mumkin. Masalan, bola o'z ehtiyojini bildirish uchun birinchi shaxs shaklidagi "Menga ber" iborasi o'rniga ekrandan yodlab qolgan imperativ yoki uchinchi shaxs shaklini ishlatishi mumkin: "Kanalga obuna bo'ling va qo'ng'iroqchani bosing!" yoki "U sakrashni yaxshi ko'radi". Bunday holatlarda shaxs kategoriyasining nutqiy vaziyatga mos qo'llanilishida qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin.

Biroq ushbu misollarni barcha ASB bo'lgan bolalarga xos umumiy qonuniyat sifatida talqin qilish uchun qo'shimcha empirik dalillar talab etiladi. Fe'l mayllari va zamon shakllarining qo'llanishi ham takroriy nutqiy konstruksiyalarni tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Ayrim bolalar raqamli kontentdan o'zlashtirilgan "O'yna!", "Yuguri!" yoki "Keyingi bosqichga o't!" kabi buyruq shakllarini yoxud hozirgi zamonda ifodalangan tayyor jummalarni turli vaziyatlarda takrorlashi mumkin. Bunda bolaning o'tmishda sodir bo'lgan voqeani bayon



qilish yoki kelajakdagi istagini ifodalash uchun fe'l shakllarini mustaqil ravishda o'zgartirish imkoniyatlarini alohida baholash zarur. Tayyor nutqiy konstruksiyalarning o'zgartirilmagan qo'llanishi grammatik shakllarni kontekstga moslashtirishdagi qiyinchiliklar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Leksik-morfologik tahlil va tillararo aralashuv

Nutqiy konstruksiyalarni leksik-morfologik jihatdan tahlil qilishdagi qiyinchiliklar ekran kontentidan o'zlashtirilgan iboralarni o'rganishda alohida e'tiborni talab qiladi. O'zbek tilida so'zlashuvchi oilalarda tarbiyalanayotgan ASB bo'lgan bolalar rus yoki ingliz tilidagi interaktiv kontentni muntazam tomosha qilganlarida, ularning nutqida turli tillarga mansub iboralar uchrashi mumkin. Masalan, bola quvonchini "Wow, it's amazing!" iborasi bilan yoki biror amalning bajarilishi cheklanganini "Dostup ogranchen" jumlasini orqali ifodalashi mumkin. Bunday holatlarda xorijiy iboralarning mazmuni, qo'llanish konteksti, bolaning ularni tushunish darajasi va ona tilidagi nutqiy konstruksiyalar bilan munosabati tahlil qilinishi lozim. Biroq tillararo aralashuvning o'zi grammatik tizimning buzilganini anglatmaydi.

Logopedik differensial tahlil mezonlari

Amaliy logopediyada individual korreksion dasturni ishlab chiqish uchun takroriy nutqiy konstruksiyalarni boshqa verbal reaksiyalardan va mustaqil kommunikativ nutqdan farqlash muhimdir. Bunda quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin.

Birinchidan, akustik-intonatsion xususiyatlar tekshiriladi. Jonli muloqotda eshitilgan iboralarni takrorlashda bola suhbatdoshning ovoz balandligi, ritmi yoki intonatsiyasini qayta aks ettirishi mumkin. Ekran kontentidan o'zlashtirilgan iboralarda esa multfilm qahramoni yoki diktorning o'ziga xos intonatsiyasi saqlanib qolishi ehtimoli mavjud. Biroq intonatsiyaning o'zi nutqiy reaksiyaning manbasini aniqlash uchun yetarli mezon hisoblanmaydi.

Ikkinchidan, morfologik o'zgaruvchanlik darajasi baholanadi. Bunda bola takrorlaydigan iboralarni grammatik jihatdan o'zgartira olishi, ularni boshqa shaxs, zamon yoki kommunikativ vaziyatga moslashtirishi tekshiriladi. O'zgarmas, tayyor konstruksiyalarning takrorlanishi nutqiy moslashuvchanlikni baholash uchun muhim belgi bo'lishi mumkin, ammo bunday xususiyat faqat raqamli kontentga bog'liq deb qaralmasligi kerak.

Uchinchidan, kontekstual muvofiqlik va til manbai o'rganiladi. Bola iborani qanday vaziyatda, kimga va qanday maqsadda qo'llashi, uning ma'nosini tushunishi hamda muloqotdagi funksiyasini aniqlash zarur. Bevosita muloqot paytida takrorlangan iboralar bilan ma'lum vaqt o'tgach qayta aytiladigan iboralar o'rtasidagi farqlar ham qayd etiladi. Shuningdek, iboraning o'zbek, rus yoki ingliz tilidagi kontentdan o'zlashtirilganligi aniqlansa, uning bolaning kundalik nutqiga qanday integratsiyalashgani tahlil qilinadi.

Nutqiy konstruksiyalarni rivojlantirishga qaratilgan korreksion yondashuv

Takroriy nutqiy konstruksiyalar bilan ishlashda bolaning muloqotga bo'lgan ehtiyojini hisobga olish, uning nutqiy reaksiyalarini avtomatik ravishda to'xtatishga urinmaslik va har bir iboraning kommunikativ vazifasini aniqlash muhimdir. Exolalik nutq ayrim hollarda ehtiyoj, hissiyot yoki muloqotga kirishish urinishini ifodalashi mumkin. Shu sababli korreksion ishlar bolaning mavjud nutqiy imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlash, iboralarning ma'nosini aniqlash va ularni turli vaziyatlarda moslashuvchan qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirishi lozim.

1-bosqich. Raqamli muhit va nutqiy kontekstni baholash. Dastlab bolaning raqamli qurilmalardan foydalanish tartibi, tomosha qiladigan kontenti, kundalik muloqot muhiti va nutqiy reaksiyalari o'rganiladi. Logoped va ota-onalar hamkorligida bola takrorlaydigan iboralar, ularning ehtimoliy manbalari, yuzaga kelish vaziyatlari va kommunikativ vazifalari qayd etiladi. Masalan, "Kanalga obuna bo'ling" iborasi qaysi vaziyatlarda ishlatilishi va bolaning bu orqali qanday ehtiyojini bildirishga urinishi kuzatiladi. Raqamli qurilmalardan foydalanishni cheklash zarurati aniqlansa, bunday qaror bolaning individual ehtiyojlari va oilaviy sharoitini hisobga olgan holda qabul qilinadi. Barcha bolalar uchun uch oydan olti oygacha davom etadigan to'liq raqamli detoks zarurligi ilmiy jihatdan tasdiqlangan umumiy qoida sifatida ko'rsatilmaligi kerak.

2-bosqich. Tayyor nutqiy konstruksiyalarni moslashtirish. Ushbu bosqichda logoped bolaning takroriy iboralarni kommunikativ vaziyatlar bilan bog'lashga va ularning mazmunini tushunishga yordam beradi. Masalan, bola quvonganida "Toshlar va qahramonlar dunyosiga xush kelibsiz!" iborasini takrorlasa, mutaxassis bolaning hissiyotini tasdiqlab, vaziyatga mos muqobil ifodalarni taklif qilishi mumkin: "Men xursandman", "Bu menga yoqdi" yoki "Birga o'ynaymizmi?". Zarur holatlarda dastlabki iboraning ayrim qismlaridan foydalanib, yangi konstruksiyalar shakllantiriladi. Bunda maqsad bolaning mavjud nutqiy ifodalarini qadrsizlantirish emas, balki ularning funksional qo'llanish imkoniyatlarini kengaytirishdir.



3-bosqich. Morfologik va sintaktik modellash. Bu bosqichda bolaning shaxs, zamon va gap tuzilishiga oid ko'nikmalari uning individual nutqiy rivojlanish darajasiga muvofiq rivojlantiriladi. Vizual tayanchlar, rasmlar, predmetlar, rolli o'yinlar va boshqa muqobil kommunikatsiya vositalaridan foydalanish mumkin. Masalan, "Menga + predmet + ber" yoki "Men + fe'l + -moqchiman" kabi tuzilmalar orqali ehtiyojni ifodalash mashq qilinadi. PECS (Picture Exchange Communication System) kabi rasmlari kommunikatsiya tizimlari tegishli ko'rsatmalar asosida qo'llanishi mumkin. Ularning maqsadi og'zaki nutqni majburan shakllantirish emas, balki bolaning mustaqil va samarali muloqot qilish imkoniyatlarini kengaytirishdir.

4-bosqich. Ijtimoiy-pragmatik integratsiya. Yakuniy bosqichda o'zlashtirilgan nutqiy konstruksiyalar kundalik hayotdagi turli vaziyatlarda qo'llanadi. Do'kon, bog'cha, shifokor qabuli yoki oilaviy muloqotga oid ssenariylar yordamida bola ehtiyojini bildirish, savol berish, javob qaytarish va suhbatni davom ettirish ko'nikmalarini mashq qilishi mumkin. Raqamli kontentdan foydalanish tartibi bolaning ehtiyojlari va individual baholash natijalariga muvofiq belgilanadi. Jonli muloqot, interaktiv o'yinlar va vizual tayanchlar kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishda qo'llab-quvvatlovchi vositalar bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bunda nutq rivojlanishini faqat miya sohalarini stimulyatsiya qilish bilan izohlashdan saqlanish va bolaning real kommunikativ natijalarini kuzatishga ustuvor ahamiyat berish lozim.

Umuman olganda, ekran kontentidan o'zlashtirilgan nutqiy konstruksiyalarni o'rganish ASB bo'lgan bolalarning individual til rivojlanishi va kommunikativ ehtiyojlarini yaxshiroq tushunishga yordam berishi mumkin. Differensial tahlil, tizimli kuzatuv va individual korreksion yondashuv orqali bolaning mavjud nutqiy imkoniyatlarini rivojlantirish hamda funksional muloqot ko'nikmalarini kengaytirish mumkin.

XULOSA

Autistik spektr buzilishi (ASB) bo'lgan bolalarda "raqamli exolaliya" fenomenini oddiy nutqiy takrorlash yoki xulq-atvor buzilishi sifatida emas, balki raqamli muhit, sensor tajriba va gestalt tilni qayta ishlash mexanizmlari bilan bog'liq holda o'rganish muhimdir. Multimedia kontentining o'ziga xos nutqiy namunalar ASB bo'lgan ayrim bolalarning exolalik reaksiyalarida namoyon bo'lishi, jumladan, shaxs olmoshlarining inversiyasi, fe'l zamonlarining qo'llanishi va nutqiy konstruksiyalarning o'zlashtirilishiga ta'sir qilishi mumkin. Biroq ushbu hodisalarning mexanizmlari va raqamli kontent bilan sababiy bog'liqligi alohida empirik tadqiqotlar orqali tekshirilishi lozim.

Mazkur muammoni logopedik differensial tahlil mezonlari yordamida barvaqt aniqlash amaliy jihatdan muhimdir. Exolalik nutqiy konstruksiyalarni funksional va kommunikativ nutqni rivojlantirish jarayonida qo'llash logopedlardan bolaning individual ehtiyojlari, nutqiy rivojlanish darajasi va kommunikativ imkoniyatlarini hisobga olgan holda, gestalt konstruksiyalarni bosqichma-bosqich tahlil qilish hamda kognitiv-morfologik modellashga asoslangan tizimli yondashuvni talab etadi. Ushbu yo'nalishdagi keyingi tadqiqotlar raqamli kontentning nutqiy rivojlanish bilan o'zaro munosabatini chuqurroq tushunish, diagnostika mezonlarini takomillashtirish va maxsus pedagogika hamda klinik logopediya amaliyotini ilmiy dalillarga asoslangan holda rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ayupova M. Logopediya. Darslik. – Toshkent: Noshir, 2019. – 210 b.
2. Xalilova Sh. A. Bolalar neyrolingvistikasi va autizm sindromida nutqiy asinxroniya muammolari. – Toshkent: Fan, 2022. – 195 b.
3. Luriya A. R. Nutq va tafakkurning psixolingvistik asoslari. – Moskva: Academic loyiha, 2001. – 280 b.
4. Blanc M. Natural Language Acquisition on the Autism Spectrum: The Journey from Gestalt to Grammar. – Communication Development Center, 2012. – 250 p.
5. Prizant B. M. Language Acquisition and Communicative Behavior in Autism: Toward an Understanding of Echolalia // Journal of Speech and Hearing Disorders. – 1983. – Vol. 48. – P. 296–307.
6. Rydell C. P., Prizant B. M. Assessment and Intervention Strategies for Children Who Use Echolalia // Autism: Nature, Assessment, and Treatment. – San Diego: Singular Publishing Group, 1995. – P. 105–132.
7. Spitzer M. Cyber-Dementia: How Digital Media Is Altering the Neuroplasticity of Our Children. – New York: Basic Books, 2014. – 340 p.
8. Vygotkiy L. S. Psixologiya razvitiya rechi i myshleniya v ontogeneze. – Moskva: Labirint, 2008. – 410 s.
9. Shoxujayeva Z. S. Autistik bolalarda exolalik reaksiyalarni logopedik differensiallash va korreksiya qilish metodikasi // Maxsus pedagogika ilmiy xabarnomasi. – 2025. – № 1. – B. 22–31.
10. Schuler A. L. Echolalia: Issues and Clinical Applications // Journal of Autism and Developmental Disorders. – 1979. – Vol. 9. – P. 421–434.

- 
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari



AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №10(2)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.